

วิเคราะห์การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 เพื่อการบรรลุธรรม

An Analysis of The Practical Principle of Noble Eightfold Path as Dhamma for Enlightenment

¹พระพงษ์ยุทธ กำจายฤทธิ์, ²ธานี สุวรรณประทีป และ ³สุภีร์ ทุมทอง

¹Phra Phongyuth Kamjairith, ²Thanee Suwanprateep and ³Supee Thumthong

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Palisuksa Bhuddhagosa Campus, Thailand.

E-mail: ¹romeopkboss@gmail.com, ²thanees.su@mcu.ac.th, ³supee2t@gmail.com

Received May 24, 2023; Revised June 23, 2023; Accepted August 25, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษามรรคมีองค์ 8 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทและ 3) เพื่อวิเคราะห์การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 เพื่อการบรรลุธรรม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง สรุปวิเคราะห์ เรียบเรียง สรุปผลการวิจัยในลักษณะพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) มรรค หมายถึง ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ 8 ประการอันประเสริฐ ประกอบด้วย (1) การเห็นชอบ (2) การดำริชอบ (3) การเจรจาชอบ (4) การทำกรชอบ (5) การเลี้ยงชีพชอบ (6) การเพียรชอบ (7) การระลึกชอบ และ (8) การตั้งจิตมั่นชอบ 2) การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การบรรลุโลกุตตรธรรม 9 จนสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในแต่ละประเภท 3) การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 เพื่อบรรลุธรรม พบว่า การบรรลุธรรมได้ต้องปฏิบัติตามหลักอริยสัจ 4 เป็นการพัฒนาคุณภาพของบุคคลตามหลักพระพุทธศาสนา ต้องใช้สตินำ ในการพัฒนามรรคทั้ง 8 องค์โดยมีเป้าหมายเพื่อกำจัดมิถิฆามรรค ส่งเสริมการบรรลุสัมมามรรค และส่งเสริมการบรรลุอริยมรรคซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ดังนี้ 1) มีความเข้าใจถูกต้อง 2) มีความใส่ใจถูกต้อง 3) มีการพูดจาที่ถูกต้อง 4) การกระทำถูกต้อง 5) ดำรงชีพอย่างถูกต้อง 6) มีความพากเพียรที่ถูกต้อง 7) มีการระลึกได้ที่ถูกต้อง และ 8) การตั้งใจมั่นถูกต้อง

คำสำคัญ: มรรคมีองค์ 8; การบรรลุธรรม; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This Research Article aimed to study (1) the Noble Eightfold Path in Buddhism, (2) the enlightenment in Buddhism, (3) to analyze the Noble Eightfold Path for enlightenment.

It was documentary research conducted the data from Buddhist texts, and other related documents. The collected data was analyzed and compiled by Descriptive statistics and Content Analysis. The research results were found as follows;

1. Magga or path refers to the eightfold practical codes for cessation of all suffering, consisting of; 1) the right view, 2) right perception, 3) right speech, 4) right actions, 5) right livelihood, 6) right efforts, 7) right mindfulness and 8) right concentration.

2. the enlightenment means the attainment of nine realms of transcendent states which generate the Supreme realization of each type of Buddhist Noble One.

3. the practice of Noble Eightfold Path for enlightenment revealed that for the enlightenment, one must develop themselves for gaining true knowledge of insight, follow the principles 4 Noble Truth by using mindfulness, awareness and great efforts for investigation and contemplating on true objects appearing at the present moment. the Noble Eightfold Path practice aims to demolish all wrong paths, to grow upright path and lead to Noble Path enabling the highest state attainment of realization in Buddhism, as follow; 1) the right understanding, 2) the right perception, 3) right speech, 4) right action, 5) right livelihood, 6) right effort, 7) right idea, 8) right concentration.

Keywords: Noble Eightfold Path; Enlightenment; Theravada Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการฝึกจิต หรือการบริหารจิตของตนตามหลักศาสนา เพราะมนุษย์มีจิตเป็นต้นนำกระทำทุกอย่าง จะต้องมีการพิจารณา คตินึกตรองเสียก่อน การฝึกจิตหรือการบริหารจิตจึงเป็นการกระทำเพื่อให้จิตมีสภาพตั้งมั่น แนวทางการฝึกจิตพระพุทธองค์ทรงให้ไว้ 2 แนวทางคือ การสมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) สมถะ คือความตั้งอยู่แห่งจิต สมถกรรมฐาน จึงหมายถึงหลักการหรือวิธีการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบทางจิตใจหรือเกิดสติมีสมาธิตามมาเป็นลำดับ สมถกรรมฐานจึงมีผลเป็นความสงบ ส่วนผลของสมถกรรมฐานนั้น จะมีผลเป็นบวหรือเป็นลบนั่น ก็ต่อเมื่อบุคคลนำผลของสมถกรรมฐานไปใช้ในลักษณะใด ถ้าใช้ในทางที่ดี เช่น นำไปใช้ในการเจริญปัญญา สมถกรรมฐานจะมีผลบวก ในทางตรงกันข้าม แต่ถ้านำไปใช้ในทางลบจะทำให้ผู้ใช้สมถกรรมฐานได้รับความทุกข์ทรมานในสังสารวัฏ จุดมุ่งหมายสูงสุดของสมถะนั้นคือการได้ ฌาน หรือสมาบัติเมื่อได้ฌาน หรือสมาบัติแล้วจึงจะเจริญวิปัสสนาต่อไปจนบรรลุเป็นพระอรหันต์

มรรคมีองค์ 8 นั้นเป็นองค์ธรรมสำคัญที่ทำให้สามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนาได้ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ.ปยุตโต, 2561) มรรคเป็นธรรมที่ปรากฏในอริยสัจ 4 อริยสัจนั้นแปลว่า ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยบุคคล หรือความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ มีอยู่ 4 ประการ ประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค การบรรลุธรรมนั้น มีผลมาจากแนวทางการปฏิบัติตามหลักมรรคมีองค์ 8 การบรรลุธรรม คือการเกิดปัญญาเห็นแจ้งโลกุตระธรรม 9 คือ มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 และบรรลุอริยสัจ 4 เป็นการกระทำที่แจ้งซึ่งพระนิพพาน เรียกว่า พระอริยบุคคล (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ.ปยุตโต, 2561) หลักการสำคัญในการบรรลุธรรมได้ พระพุทธศาสนาได้กำหนดเป็นแนวทางใหญ่ ๆ ไว้ 2 ทางนั้น คือผู้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบของจิต หรือเพื่อความสงบของกิเลสเป็นความหลุดพ้นได้อย่างชั่วคราวเรียกว่า สมถกัมมัฏฐาน และผู้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสิ้นไปแห่งอาสวกิเลส โดยเห็นตามความเป็นจริงในขั้น 5 พิจารณาขั้น 5 จนเห็นไตรลักษณ์ คลายอุปาทาน ปล่อยาวความยึดมั่นในขั้น 5 ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวกิเลสได้อย่างสิ้นเชิงเรียกว่า วิปัสสนากัมมัฏฐาน ใน 2 แนวทางนี้มีจุดมุ่งหมายต่างกันแต่อาจจะเป็นเครื่องสนับสนุนกันได้ ธรรมที่เป็นฝักฝ่าย

แห่งอริยบุคคลหรือมรรคญาณ ธรรมที่เป็นเครื่องเกื้อกูลแก่การตรัสรู้ ประกอบความเพียรเนื่อง ๆ ในการเจริญอริยมรรคให้วิปัสสนาพัฒนาขึ้น ชื่อว่าเป็นฝักฝ่ายแห่งโพธิปักขิยธรรม การที่จะเข้าถึงสภาวะกระแสแห่งพระนิพพาน จะต้องเจริญอริยมรรคมองค์ 8 ในอริยสัจ 4 ด้วยวิปัสสนาภาวนา เพื่อพัฒนาปัญญาในการกำหนดรูปรูปนามให้รู้ตามความเป็นจริงของไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา

บทความนี้นำเสนอวิเคราะห์การปฏิบัติตามมรรคมองค์ 8 เพื่อการบรรลุธรรม ซึ่งถ้าศึกษาในเรื่องมรรคมองค์ 8 และทำความเข้าใจอย่างถูกต้องนั้น สามารถเป็นแนวทางเบื้องต้น มีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องสอดคล้องและนำไปสู่การปฏิบัติจนสามารถนำไปสู่การบรรลุธรรมได้จริงตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพื่อเป็นแนวทางในการค้นคว้าต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษามรรคมองค์ 8 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาการบรรลุธรรม ในพระพุทธศาสนา
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การปฏิบัติตามมรรคมองค์ 8 เพื่อการบรรลุธรรม

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวไว้ในหนังสือ ความจริงแห่งชีวิต: แบบทดสอบใจและเตือนให้นึกถึงความจริง มีใจความส่วนหนึ่งว่า ภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิปทาไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด 2 อย่างนั้น ตถาคตได้ตรัสรู้อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่งเพื่อความตรัสรู้เพื่อพระนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย ก็มัชฌิมาปฏิปทาที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วอันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุก่อให้เกิดญาณเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้และเพื่อพระนิพพานนั้นเป็นโณ มัชฌิมาปฏิปทานั้น ได้แก่อริยมรรคมองค์ 8 ประการ คือ (1) สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ (2) สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ (3) สัมมาวาจา คือ การเจรจาชอบ (4) สัมมากัมมันตะ คือ การกระทำชอบ (5) สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ (6) สัมมาวายามะ คือ ความพยายามชอบ (7) สัมมาสติ คือ การระลึกชอบ (8) สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งจิตมั่นชอบ ภิกษุทั้งหลายนี้คือ มัชฌิมาปฏิปทานั้น ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้เพื่อพระนิพพาน (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต, 2539)

พระภิกษุวิฑูรธเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี) กล่าวไว้ในหนังสือ “วิปัสสนาภาวนา” ว่า การบรรลุธรรมคือการเกิดปัญญาเห็นแจ้งโลกุตตรธรรม 9 และ อริยสัจ 4 ขั้นสูงสุดคือการบรรลุวิชชาและวิมุตตินั่นเอง และได้สำเร็จเป็นพระอริย 4 จำพวก คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ (พระภิกษุวิฑูรธเมธี วิ. ประเสริฐ มนต์เสวี, 2558)

วศิน อิทนสระ กล่าวไว้ในหนังสือหลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา สรุปความว่า คุณภาพหรือคุณสมบัติแห่งนิพพานนั้น ได้แก่ 1) พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง คือเป็นสุขเพราะไม่ถูกกิเลส มีราคะ โทสะ โมหะเป็นต้น เบียดเบียน 2) พระนิพพานสุขอย่างยิ่ง อธิบายได้เป็นสองนัยได้แก่ (1) นิพพานว่างจากกิเลส คือ ราคะ โทสะ โมหะ ว่างจากการยึดมั่นทั้งปวง ไม่มีกิเลสอาศัยอยู่เลย (2) พระนิพพานเป็นสภาพ ว่างคือนิพพานมีอยู่จริงแต่มีอยู่อย่างไม่ปรากฏการณ์ คือพ้นจากความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ชั่วคราวแล้วดับไปอันเป็นอาการหรือปรากฏการณ์ของสังขารทั้งปวง 3) พระนิพพานสงบอย่างยิ่ง ประณีตอย่างยิ่ง 4) พระนิพพานเป็นที่สร้างความเมมาเป็นที่สุดความกระหายเป็นที่ถอนอาลัย เป็นที่สิ้นสุดแห่งการเดินทางในวัฏฏะ (วศิน อิทนสระ, 2524)

จันทร์ทิพย์ ชูศักดิ์พาณิชย์ ได้ศึกษาอริยมรรคมีองค์ 8 ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “พุทธวิธีการสื่อมรรคมีองค์ 8 สำหรับเจนเนอเรชันวาย” ผลการวิจัยพบว่าศาสนาพุทธมุ่งสอนให้ผู้ปฏิบัติได้พบความสุขอันเกษม คือพระนิพพาน เนื้อหาหลักธรรมสำคัญที่ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา คืออริยสัจ 4 ชาวพุทธเรามีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง คือเมื่อระลึกถึงพระรัตนตรัย ก็เตือนให้ใช้วิธีที่ถูกต้องในการแก้ปัญหาต่างๆ คือทำตามหลักอริยสัจ ข้อที่ 4 คือมรรคมีองค์ 8 ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) อริยมรรคเป็นวิธีดำเนินชีวิตประจำวันที่ต้องทำตามหลักศีลธรรมและก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้กระทำพระพุทธองค์ทรงสั่งสอนให้บุคคลฝึกตนด้วยหลักไตรสิกขา ได้แก่ อธิศีลสิกขา (ศีล) อธิจิตตสิกขา (สมาธิ) อธิปัญญาสิกขา (ปัญญา) เพื่อให้บุคคลเข้าใจชีวิตและรู้เท่าทันโลกตามความเป็นจริง พุทธธรรมแสดงหลักการว่า การที่จะดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง หรือมีชีวิตที่ดีงามได้นั้นจะต้องมีการฝึกฝนพัฒนาตนเอง ซึ่งได้แก่ กระบวนการศึกษา หรือพูดอีกนัยหนึ่งคือ มรรคมีองค์ 8 จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยไตรสิกขา และนำมาบูรณาการกับทักษะความเข้าใจและการใช้เทคโนโลยี ดิจิตอลอย่างสอดคล้อง ช่วยให้วิธีการสื่อสารมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้นทำให้เข้าใจถึงกระบวนการสื่อสารและหลักธรรมควบคู่กันไป วิธีที่ได้จึงเป็นลักษณะกระบวนการสื่อสารที่ พร้อมด้วยมรรคมีองค์ 8 ที่หลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน คือปัญญา ศีล และสมาธินั่นเอง (จันทร์ทิพย์ ชูศักดิ์พาณิชย์, 2560).

พระครูปลัดปราโมทย์ ปโมทิตโต ได้ศึกษาเรื่องการบรรลุธรรม ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเพียรกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การพัฒนาคุณภาพที่สูงขึ้น ไปสู่ปัญญาขั้นโลกุตระ คือ บรรลุอริยมรรค อริยผล เป็นอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา โดยระดับของการบรรลุธรรม จัดเป็น 4 คู่ คือมรรค 4 ผล 4 ตั้งแต่ระดับต่ำ โสตาปัตติมรรค โสตาปัตติผล สกทาคามีมรรค สกทาคามีผลอนาคามีมรรคอนาคามีผล จนถึงระดับสูง คือการบรรลุอรหัตตมรรค อรหัตตผล (พระครูปลัดปราโมทย์ ปโมทิตโต, 2557)

พระปลัดสมเกียรติ เปรมสีโล ได้ศึกษาหลักปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระอนาคามีที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมและหลักปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมนั้น ปฏิบัติด้วยการเจริญสติปัฏฐาน 4 อันเป็นทางสายเดียว ประกอบด้วย กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยมีโพธิปักขิยธรรมช่วยสนับสนุน อาศัยวิปัสสนาญาณและมรรคญาณที่เกิดจากการอบรมจิต (พระปลัดสมเกียรติ เปรมสีโล, 2557)

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสรุปสาระสำคัญได้ว่า มรรคมีองค์ 8 อันประกอบด้วย 1) สัมมาทิฐิคือ ความเห็นชอบ 2) สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ 3) สัมมาวาจา คือ การเจรจาชอบ 4) สัมมากัมมันตะ คือ การกระทำชอบ 5) สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ 6) สัมมาวายามะ คือความพยายามชอบ 7) สัมมาสติ คือการระลึกชอบ 8) สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งจิตมั่นชอบ ซึ่งเป็น 1 ในอริยสัจ 4 อันเป็นหลักธรรมที่ทำให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ และพระองค์ทรงมุ่งสอนถึงวิธีการปฏิบัติตนได้พบความสุขอันเกษม ตามทางสายกลางเพื่อพ้นทุกข์ หรือนิพพาน อันหมายถึงความหลุดพ้น ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือนิพพานในพระพุทธศาสนานั้น กล่าวถึงสภาวะของพระอริยบุคคลผู้ได้บรรลุความสิ้นกิเลส แต่ยังคงไว้ซึ่งขั้น 5 เรียกว่าอุปาทิเลสนิพพาน และอนุปาทิเลสนิพพาน คือสภาวะของพระอริยบุคคลที่บรรลุความสิ้นกิเลส แต่ไม่มีขั้น 5 เหลืออยู่ ถ้าพิจารณาอริยมรรคมีองค์ 8 ตามนัยของพระพุทธศาสนา ก็คือสิกขา 3 คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ถ้าเจริญตามมรรคบริบูรณ์แล้วย่อมเกิดวิชชา คือความรู้ตามความเป็นจริง เป็นธรรมฝ่ายกุศลมีลักษณะตัดอวิชชาให้ขาดสิ้น วิชชาจึงเป็นเหมือนแสงสว่างส่องทางดำเนินเพื่อความหลุดพ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาเรื่องวิเคราะห์สัมพันธ์ของมรรค 8 ในฐานะเป็นองค์ธรรมเพื่อ

การบรรลุธรรม ซึ่งถ้าศึกษาในเรื่องมรรคมงคล 8 และทำความเข้าใจอย่างถูกต้องนั้น สามารถเป็นพื้นฐานหรือแนวทางเบื้องต้น มีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องสอดคล้องและนำไปสู่การปฏิบัติจนสามารถนำไปสู่การบรรลุธรรมได้จริงตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตามมรรคาที่พระพุทธเจ้าทรงชี้ทางไว้ให้

การทบทวนวรรณกรรม

มรรคมงคล 8

มรรคมงคล 8 ประกอบด้วย 1) สัมมาทิฐิ คือ การเห็นชอบ 2) สัมมาสังกัปปะ คือ การดำริชอบ 3) สัมมาวาจา คือ การเจรจาชอบ 4) สัมมากัมมันตะ คือ การกระทำชอบ 5) สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ 6) สัมมาวายามะ คือ การพยายามชอบ 7) สัมมาสติ คือ การระลึกชอบ 8) สัมมาสมาธิ คือ การตั้งจิตมั่นชอบ ซึ่งเป็น 1 ในอริยสัจ 4 อันเป็นหลักธรรมที่ทำให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ และพระองค์ทรงมุ่งสอนถึงวิธีการปฏิบัติตนได้พบความสุขอันเกษม ตามทางสายกลางเพื่อพ้นทุกข์ หรือนิพพาน อันหมายถึงความหลุดพ้น ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือนิพพานในพระพุทธศาสนานั้น กล่าวถึงสถานะของพระอริยบุคคลผู้ได้บรรลุความสิ้นกิเลส แต่ยังคงไว้ซึ่งขั้น 5 เรียกว่าอุปาทิเลสสินิพพาน และอนุอุปาทิเลสสินิพพาน คือสถานะของพระอริยบุคคลที่บรรลุความสิ้นกิเลส แต่ไม่มีขั้น 5 เหลืออยู่ ถ้าพิจารณา มรรคมงคล 8 ตามนัยของพระพุทธศาสนา ก็คือสิกขา 3 คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ถ้าเจริญตามมรรคบริบูรณ์แล้วย่อมเกิดวิชชา คือความรู้ตามความเป็นจริง เป็นธรรมฝ่ายกุศลมีลักษณะตัดอวิชชาให้ขาดสิ้น วิชชาจึงเป็นเหมือนแสงสว่างส่องทางดำเนินเพื่อความหลุดพ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้

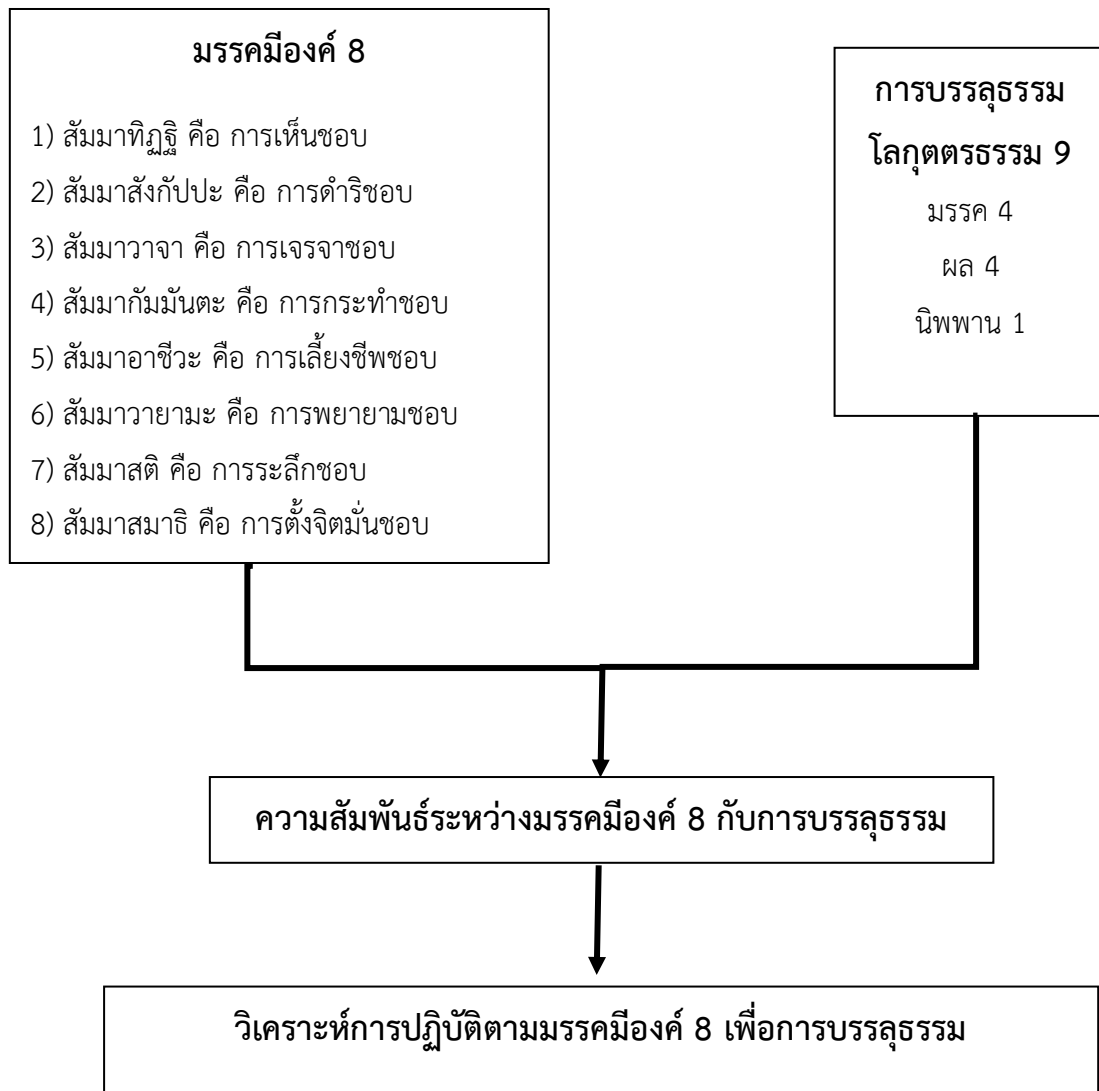
การบรรลุธรรม

การบรรลุธรรม หมายถึงการทำให้เห็นอย่างชัดแจ้ง เป็นการบรรลุโลกุตตรธรรม 9 อย่างใดอย่างหนึ่ง, การรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ 4 โดยการเจริญสมถยานิก และวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือการกำหนดรู้กาย เวทนา จิต และธรรม การพัฒนาการพัฒนาคณาภาพที่สูงขึ้น ไปสู่ปัญญาขั้นโลกุตตระ คือ บรรลุอริยมรรค อริยผล เป็นอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา โดยระดับของการบรรลุธรรม จัดเป็น 4 คู่ คือมรรค 4 ผล 4 ตั้งแต่ระดับต่ำ โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกทาคามิมรรค สกทาคามีผลอนาคามิมรรคอนาคามีผล จนถึงระดับสูง คือการบรรลุอรหัตตมรรค อรหัตตผล ซึ่งการบรรลุธรรมนั้นมีสังโยชน์ 10 ประการ เป็นกิเลสที่กั้นระหว่างอริยบุคคลแต่ละประเภท ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจนถึงที่สุดแล้ว ผลที่ได้คือ การบรรลุธรรมสามารถจัดกิเลสจนหมดสิ้นไป คือความหลุดพ้นอย่างเด็ดขาดทำลายอาสวกิเลสด้วยญาณหรือวิชาขั้นสุดท้าย ทดลองฝึกปฏิบัติตามที่ได้เรียนมา และการปฏิบัตินี้จะนำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริง (Damnoen et al., 2021) จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำไปใช้ด้วยความรอบคอบ (Tan & Damnoen, 2020) มีความรู้ ควบคู่กับการมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นการปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม ด้วยการปฏิบัติตามหลักเบญจศีลและเบญจธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างสุขสงบ (ปรียพพร วิชาลบุรณ์ และคณะ, 2566)

สรุปว่า มรรคมงคล 8 จัดเข้าในหลักไตรสิกขา และทางสายกลางนั้น สามารถทำลายสิ่งที่เป็นปฏิกษะที่มาขัดขวางการปฏิบัติตามหลักมรรคมงคล 8 คือ นิวรณ์ และ สังโยชน์ ทำให้สิ้นไปจากจิตได้ ดังนั้น ผู้ปฏิบัติตามหลักมรรคมงคล 8 เพื่อการบรรลุธรรม จนสำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ระดับต่าง ๆ ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และ พระอริยบุคคลขั้นสูงสุด คือพระอรหันต์ เป็นการทำความดีให้เกิดสุข เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ กล่าวคือเข้าถึงพระนิพพาน

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจะทำการศึกษาค้นคว้าวิเคราะห์และอธิบายเกี่ยวกับวิเคราะห์ การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 เพื่อการบรรลุธรรม โดยศึกษาตามกรอบเพื่ออธิบายให้เห็นถึงความสอดคล้อง เชื่อมโยง และความแตกต่างกันดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลักมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย มีดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 เพื่อการบรรลุธรรม เช่นค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 อรรถกถาภาษาไทยอรรถกถาฎีกาปกรณ์วิเสสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทำให้ได้ข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญเป็นเบื้องต้น

2. ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ศึกษาตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นต้นผลงานทางวิชาการเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นการอธิบายขยายความเนื้อหาเพิ่มเติมจากในพระไตรปิฎกอรรถกถาและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท
3. ศึกษาข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาด้วยการวิเคราะห์ มีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องสอดคล้องกับเนื้อหาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อตอบปัญหาวิจัย
4. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ
5. เสนอและตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์โดยอาจารย์ที่ปรึกษาและกรรมการสอบสารนิพนธ์
6. นำเสนอและเผยแพร่ผลงานเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษา

ผลการวิจัย

มรรคมืองค์ 8 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

มรรค หมายถึง ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกเต็มว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค แปลว่า ทางมืองค์ 8 ประการอันประเสริฐ เป็นการเดินจากความทุกข์ไปสู่ความเป็นอิสระ หลุดพ้นจากทุกข์ แนวทางดำเนินอันประเสริฐของชีวิต หรือ กาย วาจา ใจ เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์

มรรค เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญยิ่งในทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็น กระบวนการหรือวิธีการปฏิบัติที่ผู้ปฏิบัติตามแล้วทำให้เกิดปัญญาญาณ ทำให้คลายความยึดมั่น ถือมั่น ก่อให้เกิดความสงบกายสงบใจ ทำให้รู้ยิ่ง และสามารถกระทำให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยมีรายละเอียด ดังนี้ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ.ปยุตโต, 2561)

- 1) สัมมาทิฐิ หมายถึง เห็นชอบ มีปัญญาเห็นชอบ มีปัญญาเจตสิกเป็นองค์ธรรม มีสภาวะธรรมที่ประกอบด้วย ปัญญา ซึ่งสัมมาทิฐิเป็นองค์ธรรมข้อแรกเป็นหัวหน้า ซึ่งจะมืองค์ธรรมอื่น ๆ ตามมา
- 2) สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ดำริชอบ คืออยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา และสามารถยกจิตขึ้นสู่มหากุศล โดยมีองค์ธรรม 3 ประการคือ 1) ความดำริในการออกจากกาม 2) ความดำริในการไม่พยายาบท 3) ความดำริในการไม่เบียดเบียน มีวิตก เป็นองค์ธรรม มีสภาวะธรรม คือความตรึกโดยอาการต่าง ๆ ความที่จิตแนบแน่นในอารมณ์ แนบสนิทในอารมณ์ และยกจิตขึ้นสู่อารมณ์
- 3) สัมมาวาจา หมายถึง เจรจาชอบ คือพูดถูก ไม่พูดเสียหาย มืองค์ธรรมคือวจีทุจริต ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติ มี 4 ประการคือ (1) เจตนาเป็นเหตุต้งเว้นจากการพูดเท็จ (2) เจตนาเป็นเหตุต้งเว้นจากการพูดส่อเสียด (3) เจตนาเป็นเหตุต้งเว้นจากการพูดคำหยาบ (4) เจตนาเป็นเหตุต้งเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ เป็นองค์ธรรมสภาวะธรรมของสัมมาวาจา คือความงด ความเว้น จากวจีทุจริต 4 ประการ
- 4) สัมมากัมมันตะ หมายถึง ทำงานโดยชอบ หรือทำการโดยชอบ โดยทางกาย วาจา ใจ ที่ประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา โดยเว้นการจากประพฤติชั่วทางกาย (กายทุจริต) 3 ประการ คือ 1) เจตนาเป็นเหตุต้งเว้นจากการฆ่าสัตว์ 2) เจตนาเป็นเหตุต้งเว้นจากการลักทรัพย์ 3) เจตนาเป็นเหตุต้งเว้นจากการประพฤติผิดในกาม
- 5) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ หมายถึง เลี้ยงชีวิตโดยชอบ โดยความเพียร โดยเว้นจากการเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ผิด เช่นฉ้อโกง หลอกลวง ค้ายาเสพติด ทำผิดกฎหมาย เป็นต้น ก็คือเว้นจาก กายทุจริต 3 วจีทุจริต 4
- 6) สัมมาวายามะ เพียรชอบ มืองค์ธรรม คือ สัมมปปธาน 4 คือการตั้งใจประพฤติปฏิบัติ พยายาม มุ่งมั่น ไม่ท้อถอย ปรารภความเพียร ประคองจิต ละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วและที่ยังไม่เกิดขึ้น เพื่อดำรงต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้หลุดพ้นจากกิเลสกองทุกข์โดยเร็ว

7) สัมมาสติมีองค์ธรรม คือ สติปัฏฐาน สัมมาสติ ระลึกชอบ หมายถึง มีสัมปชัญญะ (ความรู้สึกตัว) มีสติ (ความระลึกได้) ระลึกในสติปัฏฐาน คือ กาย เวทนา จิต ธรรม เพื่อกำจัดอวิชชาและโทมนัส เพื่อยังจิตให้เข้าถึงความสงบคือนิพพาน

8) สัมมาสมาธิ มีองค์ธรรม คือ ฌาน 4 สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ คือมีใจตั้งมั่น ดำรงอยู่ จดจ่อ ไม่ซัดส่าย ไม่ฟุ้งซ่าน ให้จิตอยู่กับรูป นาม สีล สมาธิ ปัญญา จนสามารถบรรลุมรรคญาณ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2561)

สรุป มรรคมีองค์ 8 ในฐานะมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง ซึ่งเป็นทางดำเนินของพระอริยะ มีหลักธรรมที่รวมเข้าเป็นอริยมรรค 8 ประการ ย่อมประสบผลสำเร็จ คืออัยมรรค ผล นิพพานให้เกิดขึ้นได้

การบรรลุธรรม ในพระพุทธศาสนา

การบรรลุธรรม ในความหมายทางพระพุทธศาสนาเถรวาท จึงหมายถึง การรู้แจ้งอริยสัจ 4 กล่าวโดยย่อ คือ บรรลุโลกุตตรธรรม 9 คือ บรรลุมรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 เข้าถึงความเป็นพระอริยบุคคล เมื่อเรียงลำดับจากต่ำสุด ไปถึงสูงสุดได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ซึ่งเป็นไปตามลำดับขั้น ตั้งแต่ระดับโลกิยะ จนถึงโลกุตตรธรรม โดยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา เจริญสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา

อริยบุคคล 4 จำพวก

อริยบุคคล มีความหมายว่า บุคคลผู้ประเสริฐ ผู้ไกลจากข้าศึก ผู้หักกำลังอสังสารวัฏได้แล้ว แบ่งได้หลายประเภท คือ แบ่งอย่างใหญ่ได้เป็น พระเสขะ และพระอเสขะ แบ่งตามประเภทบุคคลมี 4 ประเภท คือ 1) พระโสดาบัน 2) พระสกทาคามี 3) พระอนาคามี 4) พระอรหันต์

พระโสดาบัน แปลว่า เข้าถึงกระแสพระนิพพาน ผู้ถึงกระแส คือเข้าสู่มรรค ละสังโยชน์ได้ 3 คือ

1) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่า เป็นตัวเราของเราหรือ ความเห็นที่ยังติดแน่นในสมมติว่าเป็นตัวตน เรา เขา
2) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย เคลือบแคลง ในพระรัตนตรัย ที่มาที่ไปของชีวิตในปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น ทำให้ไม่มั่นใจ ไม่เข้มแข็งที่จะดำเนินชีวิตไปตามหลักธรรม

3) สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นในศีลพรต คือ ความยึดถือในกฎระเบียบอย่าง งามาย เห็นว่า จะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงเพราะศีล

สกทาคามี แปลว่า กลับมาอีกครั้งเดียว คือ ผู้ที่บรรลุเป็นพระสกทาคามีจะกลับมาเกิดในกามภูมิอันได้แก่ มนุษย์โลกหรือเทวโลก อีกครั้งเดียวเท่านั้น เป็นผู้ละสังโยชน์ได้ เหมือนกับพระโสดาบัน และกระทำ ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง

อนาคามี แปลว่า ผู้ไม่มาสู่กามโลกด้วยสามารถแห่งการถือปฏิสนธิอีก คือ มีอันไม่กลับมาเป็นธรรมดาเป็น ผู้ปรินิพพานในขั้นนั้น สามารถละสังโยชน์ พระโสดาบัน และละสังโยชน์ได้อีก 2 คือ 4) กามราคะ ความพอใจในกาม 5) ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ

พระอรหันต์เป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว คือ ถอนขึ้นได้ เป็นของเกิดขึ้นอีกไม่ได้ เผลอแล้วด้วยไฟคือญาณ เหตุนั้นจึงเรียกว่า พระชินาสพ พระอรหันต์เป็นผู้อยู่จบแล้ว คือ จบแล้วในธรรมเครื่องอยู่ของพระอริยะ มีจระณะอันประเสริฐดีแล้ว ฉะนั้นจึงชื่อว่า ผู้อยู่จบแล้ว สามารถละสังโยชน์ 5 ข้อของพระอนาคามี และละสังโยชน์ได้อีก 5 คือ (1) รูปราคะ ความกำหนัดยินดีในรูป (2) อรูปราคะ ความกำหนัดยินดีในสภาวะที่ไม่มีรูป (3) มานะ ความถือตัว (4) อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน (5) อวิชชา ความไม่รู้

วิธีการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การบรรลุธรรม

การจะเข้าถึงธรรมซึ่งเป็นทางพ้นจากสังสารวัฏนี้ คือ โลกุตตรธรรม ได้มีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนั้นมีแสดงอยู่ในยุคนิพพานสูตร มี 4 ประการ คือ

1) สมถปุพพังคัมวิปัสสนา การเจริญวิปัสสนาโดยเริ่มที่สมถะก่อน ผู้ปฏิบัตินั้นกระทำความสงบให้เกิดแก่จิต เข้าถึงความสงบเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งเนกขัมมะ เป็น สมถิ ชื่อว่า วิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นธรรมที่เกิดในสมถินั้น โดย ความไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา ด้วยประการดังนี้ สมถะ จึงมีก่อน วิปัสสนามีภายหลัง เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญวิปัสสนา มีสมถะนำหน้า”

2) วิปัสสนาปุพพังคัมสมถะ การเจริญสมถะโดยเริ่มที่วิปัสสนาก่อน ปฏิบัติพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ชื่อว่า วิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ชื่อว่า วิปัสสนา เพราะมี สภาวะพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา สภาวะที่จิตปล่อยธรรมทั้งหลายที่เกิดใน วิปัสสนานั้นเป็นอารมณ์ และสภาวะที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านเป็นสมถิ วิปัสสนาจึงมีก่อน สมถะมีภายหลัง

3) สมถวิปัสสนายุกนัตตะ การเจริญสมถะและวิปัสสนาควบคู่กัน ในคัมภีร์คัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิยา มรรค ได้ปรากฏเนื้อความอธิบายว่า เมื่อภิกษุละอุทัจจะ จึงมีสมถิคือความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่าน มีนิโรธเป็นอารมณ์ เมื่อภิกษุนั้นละอวิชชา จึงมีวิปัสสนา เพราะมีสภาวะ พิจารณาเห็น มินิโรธเป็นอารมณ์ ด้วยประการดังนี้ สมถะและวิปัสสนาจึงมีรส เป็นอย่างเดียวกัน เป็นคู่กัน ไม่ล่วงเลยกันด้วยมีสภาวะเป็นอารมณ์ ดังนี้ เพราะ เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “...ภิกษุเจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะเป็น อารมณ์”

4) อัมมุตถัจจวิคคิตมานัส การปฏิบัติอันมีใจอุกอุทัจจะในธรรมกันไว้ ในเวลาที่จิตตั้งมั่นสงบอยู่ภายใน มีสภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ผู้ปฏิบัติตั้งมั่นในการทำมรรคให้เจริญขึ้น ก็จะสามารถละสังโยชนนั้นได้

การจะปฏิบัติเพื่อบรรลุโลกุตตรธรรมได้นั้น โดยสรุปแล้วมีอยู่ 2 ทาง คือ 1) สมถยานิก เป็นการปฏิบัติสมถะ คือการเจริญสมถิ โดยอาศัยสมาธิระดับอุปปจารหรืออัปปนา มีกรรมฐาน 40 กอง เป็นอารมณ์ที่พิจารณาไปจนถึงขั้นที่ไตรูปฌานและอรุฌาน เป็นต้น แล้วจึงพิจารณาความเป็นไตรลักษณ์ของรูปนาม จึงจะสามารถบรรลุธรรม พร้อมกับ ได้วิชชา 3 อภิญญา 6 หรือ ปฏิสัมภิยา 4 และ 2) คือวิปัสสนายานิก คือการปฏิบัติวิปัสสนาล้วน เป็นการเจริญปัญญาโดยพิจารณาตามอารมณ์ทั้ง 6 หรือวิปัสสนาภูมิ ได้แก่ ขั้น 5 आयตนะ 12 ธาตุ 18 อินทริย 22 อริยสัจ 4 และปฏิจจสมุปบาท 12 ซึ่งมีสมถิเพียงระดับฌานิกเท่านั้น หลักการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุธรรมนั้น คือต้องปฏิบัติกัมมัฏฐานตามแนวทางแห่งสติปัฏฐาน 4 ประกอบด้วย 1) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติในกาย เป็นอารมณ์ 2) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติเป็นที่ตั้งแห่งการระลึกรู้เวทนา 3) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นที่ตั้งแห่งสติตามระลึกรู้จิตของตน 4) อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ฐานที่ตั้งแห่งสติตามระลึกรู้ธรรม กำหนดรู้ อริยสัจ 4 นั้นเอง ซึ่งแนวทางทั้งสองนี้สุดท้ายจุดหมายปลายทางก็คือการเจริญในสติปัฏฐาน 4 การกำหนดรู้ กาย เวทนา จิต และธรรม ให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง จนสำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ระดับต่าง ๆ ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และ พระอริยบุคคลขั้นสูงสุด คือพระอรหันต์

วิเคราะห์การปฏิบัติตามมรรคมืองค์ 8 เพื่อการบรรลุธรรม

การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนามี 4 ประเภท คือ (1) โสดาบันบุคคล คือ เป็นอริยบุคคลประเภทแรกที่ได้สัมผัสกระแสพระนิพพาน พระโสดาบันสามารถละสังโยชนได้ 3 คือ 1) สักกายทิฏฐิ ความเห็นผิดว่ามีตัวตน 2) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย 3) สีลัพพตปรามาส ความยึดมั่นในศีลพรต (2) สกทาคามีบุคคล คือ ผู้ละกิเลสได้เหมือนพระโสดาบันคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส แต่ทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางยิ่งขึ้น (3) อนาคามีบุคคลกำจัดสังโยชนเบื้องต้นได้ 5 ประการ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส และละกิเลสได้เพิ่มขึ้นอีก

2 อย่าง คือ กามราคะ และภริยฆะ และ (4) พระอรหันต์ สามารถละสังโยชน์ทั้ง 10 อย่าง ทั้งที่เป็นสังโยชน์เบื้องสูง และสังโยชน์ที่เป็นกิเลสอย่างละเอียด สามารถละได้หมดทุกประการ

การบรรลุธรรมของพระอริยบุคคล

ระดับที่	ทักษิณบุคคล	สิกขาที่บำเพ็ญ (ไตรสิกขา)	สังโยชน์ที่ละได้
1	พระโสดาบัน	ศีลบริบูรณ์ สมาธิและปัญญา พอประมาณ	1) สักกายทิฏฐิ ความเห็นผิดว่ามีตัวตน 2) วิจิกิจฉา ความสงสัยในพระพุทเจ้า เป็นต้น 3) สีสัพพตปริมาส ความยึดมั่นในศีลพรต
2	พระสกทาคามี	ศีลบริบูรณ์ ปัญญาพอประมาณ	สามารถละสังโยชน์ เหมือนพระโสดาบัน และกระทำ ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง
3	พระอนาคามี	ศีลและสมาธิบริบูรณ์ สมาธิและปัญญา พอประมาณ	สามารถละสังโยชน์ พระโสดาบัน และละสังโยชน์ได้อีก 2 คือ 4) กามราคะ ความพอใจในกาม 5) ภริยฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ
4	พระอรหันต์	ศีล สมาธิ ปัญญา บริบูรณ์	สามารถละสังโยชน์ 5 ข้อของพระอนาคามี และละสังโยชน์ได้อีก 5 คือ 6) รูปราคะ ความกำหนัดยินดีในรูป 7) อรูปราคะ ความกำหนัดยินดีในสภาวะที่ไม่มีรูป 8) มานะ ความถือตัว 9) อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน 10) อวิชชา ความไม่รู้

การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 เพื่อบรรลุธรรม พบว่า การบรรลุธรรมได้ ผู้ปฏิบัติต้องเข้าถึงหลักมรรคมีองค์ 8 เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพของบุคคลตามหลักพระพุทธศาสนา จะต้องใช้สตินำ ในการพัฒนามรรคทั้ง 8 องค์ โดยมีเป้าหมายเพื่อกำจัดมีจามรรค ส่งเสริมการบรรลุสัมมามรรค และส่งเสริมการบรรลุอริยมรรคซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ดังนี้

1) มีความเข้าใจถูกต้อง หมายถึง แนวคิดที่ถูกต้อง ความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดี ได้ดีทำชั่วได้ชั่ว นี่ถือเป็นจุดเริ่มของการขจัดปัญหา และอุปสรรค หรือ ความทุกข์ที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน ธรรมข้อนี้ องค์แรกในมรรคมีองค์ 8 อันเป็นแนวทางสู่การหลุดพ้นจากทุกข์

2) มีความใส่ใจถูกต้อง หมายถึง ความคิดที่ดี ที่ถูกต้อง เป็นความคิด ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของตน ของผู้คนรอบข้าง ของสังคม อยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา (1) การออกจากกาม (2) การไม่พยาบาท (3) การไม่เบียดเบียน มีวิตก ความที่จิตแนบแน่นในอารมณ์ แนบสนิทในอารมณ์ และยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ คือทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ใน สติปัญญา

3) มีการพูดจาที่ถูกต้อง หมายถึง การรู้จักพูดดี ๆ กับตนเอง หรือ พูดดี ๆ กับผู้อื่น การเว้นจากวจีทุจริต 4 ประการ คือ (1) การงดเว้นจากการพูดเท็จ คือการโกหก หลอกลวง ยุแหยง ทำให้เสียหาย (2) การงดเว้นจากการ พูดส่อเสียด เป็นการพูดยุยงให้ทำร้ายกัน (3) การงดเว้นจากการพูดคำหยาบคำที่สื่อถึงความไม่สุภาพ สื่อความ ความหมายในแง่ที่ไม่ดี หรือ ฟังไม่ไพเราะ ซึ่งรวมถึงคำที่สื่อเรื่องเพศ การด่าทอ การดูหมิ่น โดยมารยาททางสังคม (4) การงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ เป็นการอาการพูดไร้เรื่อง ๆ ไร้ประโยชน์ ก่อให้เกิดความรำคาญ หรือเข้าใจผิด

4) การกระทำถูกต้อง การไม่ทำ การเลิก ทำการไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัดต้นเหตุ คือการเว้นจากการกระทำทางกาย เรียกว่ากายทุจริต 3 ประการ คือ จากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม

5) ดำรงชีพอย่างถูกต้อง คือ การมีอาชีพที่สุจริต ไม่คดโกง ไม่หลอกลวง เว้นจากเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ผิด ที่ไม่ถูกไม่ควร หรือมิชอบ เช่น การคดโกง หลอกลวง สอพลอ ปิบบ้างคับขู่เข็ญ ค้าคน ค้ายาเสพติด ค้ายาพิษ เป็นต้น สัมมาอาชีโว เป็นอยู่ ชอบ คือ เป็นอยู่ชอบเพราะความเพียร เป็นอยู่ชอบเพราะงดเว้นอย่างเด็ดขาด จากกายทุจริต 3 วจีทุจริต 4 (พระธรรมธีรราชมหามุนี โชติก ญฺชานสิทธิ, 2538)

6) มีความพากเพียรที่ถูกต้อง การพยายาม ความมุ่งมั่นความรักใคร่ การลงมือทำ การประคับประคอง และตั้งใจไว้ เพื่อป้องกันกิเลส ไม่ให้เกิดขึ้น เพื่อป้องกันกิเลสที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อป้องกันธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น และเพื่อความตั้งอยู่ของธรรมที่เกิดขึ้น

7) มีการระลึกได้ที่ถูกต้อง คือการระลึกแต่ในสิ่งที่เกื้อหนุนแก่ปัญญาที่เกิดขึ้น ไม่ให้กิเลส หรือทุกข์เกิดขึ้นครอบงำ เมื่อมีอุคตคติ กิเลส หรืออวิชชา ก็สิ้นไป คือการเท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้น สามารถเป็นเจ้านายของอารมณ์ ไม่ใช่ให้อารมณ์มาเป็นเจ้านายเรา

8) การตั้งใจมั่นถูกต้อง หมายถึง การฝึกปฏิบัติสมาธิ เป็นการฝึกอาการของใจที่รวมกำลังเป็นจุดเดียว ความตั้งมั่นของกุศลจิตในอารมณ์ไม่ฟุ้งซ่าน จึงนำไปสู่การระลึก และทุกข์ได้

การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 เพื่อบรรลुरुธรรม สามารถย่อลงได้ในไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือเรียกอีกอย่างว่าทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา อย่างไรก็ตามการที่จะได้บรรลुरुธรรมได้นั้น ผู้ปฏิบัติต้องเข้าถึงอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งมีดังนี้

1) หลักอริยสัจ 4

สังขธรรมที่เป็นหลักใหญ่ในพระพุทธศาสนา คือ อริยสัจ 4 อริยสัจ แปลว่า สัจจะของผู้ประเสริฐ ประกอบด้วย

1. ทุกข์ ได้แก่ ความเกิด ความแก่ ความตาย

2. สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากของจิตใจ

3. นิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่ ดับตัณหา ความดิ้นรน ทะยานอยาก

4. มรรค ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ ทางมีองค์ 8 คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ อาชีพชอบ เพียรพยายามชอบ สติชอบ ตั้งใจชอบ

2) หลักไตรสิกขา

ไตรสิกขา คือ สิ่งที่เราเรียกว่า ความงามในเบื้องต้นกล่าวคือ ศีล งามในท่ามกลางกล่าวคือสมาธิ และงามในที่สุด กล่าวคือปัญญา ประกอบด้วย สิกขา 3 ประการ คือ

1 อธิศีลสิกขา คือ การฝึกความประพฤติสุจริตที่แสดงออกมาทางกายวาจา เป็นลักษณะการประกอบกุศลในส่วนของ วาจาชอบ การงานชอบ และการเลี้ยงชีพชอบ การดำรงตนอยู่ในกรอบของระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่ และความรับผิดชอบของตนต่อบุคคล รอบข้างมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงามเกื้อกูลเป็นประโยชน์

2 อธิจิตตสิกขา คือ การฝึกปรือในด้านคุณภาพทางอารมณ์ เพื่อควบคุมจิตเป็นลักษณะการประกอบกุศลในส่วนของการพยายามชอบ ความระลึกรู้ชอบ และความตั้งมั่น ชอบการดำรงคงมั่นของจิต ควบคุมจิตของตนให้เข้มแข็ง มีกำลังสงบ ผ่องใส เป็นสุข บริสุทธิ์ ปราศจากสางเศร้าหมองต่าง ๆ อยู่ในสภาพที่กำลังเกิดขึ้นตามความเป็นจริง

3 อธิปัญญาสิกขา คือ การพัฒนาปัญญา ให้เกิดเป็น ความหยั่งรู้สภาพความเป็นจริงที่นำไปสู่ความหลุดพ้น เป็นลักษณะการประกอบกุศลในส่วนของการเห็นชอบ และ ความดำริชอบ การพัฒนาให้เกิดเป็นปัญญาที่

บริสุทธิ์จากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ไม่เกิดเป็นความรู้ความคิดความเข้าใจที่ถูกบิดเบือนจากสภาวะธรรมที่ปรากฏตามความเป็นจริง สามารถคิดพิจารณาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทำกิจทั้งหลายในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างแท้จริง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ.ปยุตโต, 2561)

การพัฒนาคุณภาพมรรคมืด 8 สำหรับบุคคลการพัฒนาคุณภาพ ของบุคคลตามหลักพระพุทธศาสนา ต้องใช้สติปัญญา เพื่อใช้ในการพัฒนามรรคทั้ง 8 องค์โดยมีเป้าหมายเพื่อกำจัดมัจฉามรรค ส่งเสริมการบรรลุสัมมามรรค และส่งเสริมการบรรลุอริยมรรคซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

หลักธรรมที่เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติตามหลักมรรคมืด 8 แบ่งเป็นหมวดใหญ่ ๆ มี 2 ประการได้แก่ 1) นิเวศน์ คือธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี หรือบรรลุธรรม 2) สังโยชน์ คือกิเลสที่ผูกมัด หรือคงอยู่ในใจของบุคคล มี 10 ประการ ประกอบด้วย 1) สักกายทิฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน 2) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย 3) สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นศีลพรต 4) กามฉันทะ ความกำหนัดในกามคุณ 5) พยาบาท ความคิดร้าย 6) รูปราคะ ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน 7) อรูปราคะ ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปฌาน 8) มานะ ความถือตัว 9) อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน 10) อวิชชา ความไม่รู้แจ้ง ข้อ 1-5 หมวดที่ 1 เรียกว่า โอรัมภาคียสังโยชน์ คือสังโยชน์เบื้องต้น และ อุทธัมภาคียสังโยชน์ ซึ่งเป็นข้อ 6-10 เรียกว่าสังโยชน์เบื้องสูง

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

มรรคมืด 8 หรือทางสายกลางในการประพฤติปฏิบัติตามองค์ประกอบภายในมรรคให้ครบองค์เพื่อให้ถึงซึ่งเป้าหมายแห่งความดับทุกข์และหลุดพ้นจากกรรม มรรคมีความสำคัญในหลายแง่ กล่าวคือ มรรคในฐานะมัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติสายกลางแห่งชีวิตทั้งของบรรพชิตและคฤหัสถ์หลักปฏิบัติถือเป็นการปฏิบัติพรหมจรรย์ที่เป็นพุทธจริยธรรมนำสู่จุดหมายชั้นต่าง ๆ ของชีวิต อริยมรรคมีความสำคัญและมีประโยชน์ต่อบุคคลที่ได้ปฏิบัติตามทางดำเนินที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ เมื่อปฏิบัติตามแล้ว ได้ประโยชน์ปัจจุบันประโยชน์ด้านคุณค่าชีวิตประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิตรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมตาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตมีจิตใจเป็นอิสระโปร่งโล่งผ่องใส ไม่ถูกบีบคั้น คับข้องจำกัดด้วยความยึดติดถือมั่นหวั่นหวาดของตนเอง ปราศจากกิเลสเผลาณที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว อยู่อย่างไร้ทุกข์ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิงอันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบานโดยสมบูรณ์

สรุป

มรรคมืดธรรมสำคัญในการปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับทุกข์ เรียกว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค การบรรลุธรรม มีได้ด้วยการปฏิบัติตามองค์มรรค เพื่อรู้แจ้งอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ผู้ปฏิบัติตามหลักมรรคมืด 8 เพื่อบรรลุธรรม เป็นการทำความดีให้เกิดสุข เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ดังนั้น อริยมรรค จึงเป็นทางของพระอริยะ หรือข้อปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตของบุคคลให้หลุดพ้นจากกิเลส เปลี่ยนจากปุถุชนเป็นอริยชน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) มรรค 8 ตามนัย พระพุทธศาสนา คือสิกขา 3 ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ผู้เจริญตามมรรคมรรค 8 บริบูรณ์แล้ว ย่อมได้จึงเป็นเหตุให้เกิดวิชา คือ ความรู้ ความรู้ทั่วถึงตามความเป็นจริง หรือตรงตามความเป็นจริง เป็นธรรมฝ่ายกุศล มีลักษณะสามารถตัดอวิชชาให้ขาด วิชาเปรียบเหมือนแสงสว่าง เพราะเป็นแสงสว่างที่ส่องทางดำเนินเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ทั้งในปัจจุบัน และอนาคตได้ เป็นผลที่ได้มาจากการเจริญมรรคมรรค 8 สุดท้ายจุดหมายปลายทางก็คือการเจริญในสติปัฏฐาน 4 การกำหนดรู้ กาย เวทนา จิต และธรรม ให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง จนสำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ระดับต่าง ๆ ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และ พระอริยบุคคลขั้นสูงสุด คือพระอรหันต์ การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนามี 4 ประเภท คือ (1) โสดาบัน บุคคล คือ เป็นอริยบุคคลประเภทแรกที่ได้สัมผัสกระแสพระนิพพาน พระโสดาบันสามารถละสังโยชน์ได้ 3 คือ 1) สักกายทิฏฐิ ความเห็นผิดว่ามีตัวตน 2) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย 3) สีลัพพตปรามาส ความยึดมั่นในศีลพรต (2) สกทาคามีบุคคล คือ ผู้ละกิเลสได้เหมือนพระโสดาบันคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส แต่ทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางยิ่งขึ้น (3) อนาคามีบุคคลกำจัดสังโยชน์เบื้องต่ำได้ 5 ประการ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส และละกิเลสได้เพิ่มขึ้นอีก 2 อย่าง คือ กามราคะ และภวัชระ และ (4) พระอรหันต์ สามารถละสังโยชน์ทั้ง 10 อย่าง ทั้งที่เป็นสังโยชน์เบื้องสูง และสังโยชน์ที่เป็นกิเลสอย่างละเอียด สามารถละได้หมดทุกประการ การศึกษาการปฏิบัติหลักอริยสัจ 4 หลักไตรสิกขา และทางสายกลาง คือผู้ที่ปฏิบัติตามหลักมรรคมรรค 8 เพื่อการบรรลุธรรม เป็นการทำความดีให้เกิดสุข เป็นการปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ นำไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิต เป็นหลักธรรมสำคัญที่ช่วยสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้น เป็นหลักคำสอนไม่ให้ใช้ความรุนแรง เพื่อให้เกิดความสงบสุขกับตนเอง และครอบครัวในสังคมได้

2) ผู้ศึกษาควรศึกษาการบรรลุธรรม ในทางพระพุทธศาสนา พระภิกษุ สามเณร หรือกระทั่ง พุทธศาสนิกชน หรือปุถุชนทั่วไปสามารถศึกษา ทำความเข้าใจ ให้ถูกต้อง และนำไปใช้ประโยชน์ได้ เช่นการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

3) การศึกษาเรื่องนี้ เป็นการศึกษาแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน เพื่อขจัดกิเลสในระดับต่าง ๆ ผู้ที่สนใจในการปฏิบัติเพื่อเป็นอุปนิสัยควรที่จะศึกษามรรคมรรค 8 ทำความเข้าใจ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาและวิเคราะห์ ถึงหลักมรรคมรรค 8 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน

2) ควรมีการศึกษาหลักมรรคมรรค 8 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหาขยาย

3) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบมรรคมรรค 8 เพื่อการบรรลุธรรม กับ การบรรลุธรรมของนิกายมหายาน หรือ นิกายอื่น ๆ

เอกสารอ้างอิง

- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *ธรรมภาคปฏิบัติ 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จันทร์ทิพย์ ชูศักดิ์พาณิชย์. (2556). *พุทธวิธีการสื้อมรรคมืองค์ 8 สำหรับเจนเนอเรชันวาย* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปรียพร วิศาลบุรณ, สุรัมภา รอดมณี, เนาวนิจ พึ่งจันทร์เดช และ เบญญาภา ทนต์ประเสริฐเวช. (2566). จิตบำบัดตามแนวพุทธจิต: บทวิเคราะห์ในมิติทางการพยาบาล. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 6(1), 120-140
- พระครูปลัดปราโมทย์ ปโมทิต (ปานเจริญ). (2557). *ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเพียรกับการบรรลุมรรคในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมธีรราชฆานูณี (โชค ญาณสิทธิ). (2538). *คำบรรยายเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน เล่ม 7-8-9*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระธรรมธีรราชฆานูณี (โชค ญาณสิทธิ). (2548). *วิปัสสนากรรมฐาน ภาค 2 ว่าด้วย มหาสติปัฏฐาน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2539). *ความจริงแห่งชีวิต : แบบทดสอบใจและเตือนให้ถึงความจริง*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระปลัดสมเกียรติ เปมสีโล (โณมจิตร). (2557). *ศึกษาการบรรลุมรรคของพระอนาคามีที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระภิกษุวิมลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี). (2558). *วิปัสสนาภาวนา*. กรุงเทพฯ: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2561). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ สหธรรมิก.
- Damnoen, P. S., Chaiworamankul, Y., Thammawatsiri, P. A., & Soontrondhammanitus, P. (2021). Buddhist Ethics and the way of Living in Daily Life: An Analysis of Genital Malfeasances (Kamesumicchacara). *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 12(8), 2943-2948.
- Tan, C. C., & Damnoen, P. S. (2020). Buddhist Noble Eightfold Path Approach in the Study of Consumer and Organizational Behaviors. *Journal of MCU Peace Studies*, 8(1), 1-20.